

บทที่ 1

บทนำ

การขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ พลังงานถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญและเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของประชาชน ระบบเศรษฐกิจของประเทศจะยั่งยืนได้นั้นต้องพัฒนาระบบพลังงานของประเทศให้ยั่งยืนควบคู่กันไปด้วย แต่ความไม่ยั่งยืนของการพัฒนาระบบพลังงานของประเทศไทยปัจจุบัน ที่เน้นแต่แนวทางการสร้างโครงการพลังงานขนาดใหญ่ไม่ว่าจะเป็นเขื่อนขนาดใหญ่หรือโรงไฟฟ้าที่ใช้ฟอสซิลได้แก่ถ่านหิน น้ำมันและก๊าซธรรมชาติ แม้ว่าระบบพลังงานจะสามารถตอบสนองความต้องการไฟฟ้าโดยให้ความสำคัญกับความมั่นคงด้านพลังงานเป็นหลัก แต่แนวทางการพัฒนานี้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพประชาชน สังคมและสิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับพื้นที่และในระดับโลกหลายประการ จากประสบการณ์จากทั้งในประเทศและของทั่วโลกแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาระบบพลังงานของประเทศไทยในปัจจุบันที่ยังเน้นการใช้พลังงานฟอสซิลเป็นหลักหรือแม้แต่การผลิตพลังงานไฟฟ้าจากพลังน้ำเองก็ก่อให้เกิดปัญหาสังคมหลายประการและส่วนหนึ่งก็มาจากการพัฒนาที่ภาครัฐไม่ได้คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่เป็นหลัก เป็นการพัฒนาพลังงานที่ไม่ยั่งยืน ดังนั้น การปฏิรูประบบพลังงานเพื่อพัฒนาระบบพลังงานที่ยั่งยืนที่เอื้อให้เกิดการพึ่งพาตนเองและเน้นการใช้พลังงานทางเลือกที่มีอยู่ในชุมชนโดยเป็นพลังงานทางเลือกประเภทพลังงานหมุนเวียนซึ่งเป็นพลังงานสะอาดจึงเป็นทางออกที่สำคัญต่อปัญหาดังกล่าว

จากประสบการณ์ของหลายประเทศที่มีการพัฒนาพลังงานทางเลือกอย่างจริงจัง ทิศทางของระบบพลังงานที่ยั่งยืนที่ประสบผลสำเร็จมีแนวทางดังต่อไปนี้ (อนุบุตร สง่าศรีและคณะ, 2547 : 6) ประการแรกได้แก่ การใช้ทรัพยากรพอเพียง พลังงานหมุนเวียนที่อยู่บนฐานของการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น โดยคำนึงถึงศักยภาพของทรัพยากรในพื้นที่และความเหมาะสมของท้องถิ่นเป็นสำคัญเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ประการที่สองคือการไม่ผูกขาด รูปแบบของการใช้พลังงานทางเลือกจะแตกต่างกันไปตามศักยภาพของทรัพยากรที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่ การพัฒนาแหล่งผลิตพลังงานที่มีขนาดเล็ก ซึ่งชุมชนท้องถิ่นสามารถกำกับ ดูแลและควบคุมผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบได้ จะเป็นการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์และเป็นการพึ่งพาตนเองของท้องถิ่นรวมถึงประหยัดค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างระบบสายส่งไฟฟ้า และเป็นการลดการสูญเสียพลังงานในสายส่งเมื่อส่งไฟฟ้าเป็นระยะทางไกลๆ ประการที่สามคือ การใช้ภูมิปัญญาพอเพียง ตระหนักถึงและสนับสนุน ส่งเสริมให้เกิดการฟื้นฟูและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้ในการจัดการพลังงาน เพื่อพัฒนาระบบพลังงานอย่างยั่งยืน และ ไม่ต้องพึ่งพาการนำเข้าเทคโนโลยีจากต่างประเทศ ประการที่สี่ คือการใช้อย่างพอเพียง ทางเลือกของระบบพลังงานไม่ได้มีเพียงการใช้พลังงานหมุนเวียนเท่านั้น

แต่การวางแผนพลังงานระดับท้องถิ่นและการจัดการกับการใช้พลังงาน นั้นคือการอนุรักษ์พลังงาน และการใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ ก็ถือเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่สำคัญในการจัดการพลังงาน อย่างยั่งยืนด้วย ประการที่ห้าคือการกระจายศูนย์ ระบบพลังงานที่กระจายศูนย์อำนาจ (Decentralized Energy System) โดยมีกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนตั้งแต่ขั้นตอนการตัดสินใจจนถึงการกำกับดูแลและตรวจสอบ และเคารพต่อสิทธิของประชาชนและชุมชน ทั้งในแง่ ผู้บริโภค เจ้าของทรัพยากรและผู้ที่ได้รับผลกระทบและประการสุดท้ายคือพอเพียงอย่างถ้วนหน้า สามารถรองรับความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการพัฒนาเศรษฐกิจให้กับประชาชนในทุกระดับ มิใช่ระบบที่ต้องมีผู้เสียสละความมั่นคงในชีวิตของตนเพื่อให้กับผู้อื่นอีกกลุ่มหนึ่งได้ใช้พลังงานอย่าง ล้นเกินไม่รู้จบ

แนวทางที่กล่าวมาในข้างต้นสอดคล้องกับนโยบายที่พลังงานของประเทศที่ต้องการ เสริมสร้างความมั่นคงด้านพลังงานให้ประเทศมีพลังงานใช้อย่างพอเพียง ทัวถึง เป็นธรรม และ คำนึงถึงความมั่นคงทางด้านสิ่งแวดล้อมรวมถึงการสร้างจิตสำนึกให้ใช้พลังงานอย่างมี ประสิทธิภาพและยั่งยืนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นแนวพื้นฐานหลักในการพัฒนา พลังงานของประเทศ คำนึงถึงการมีส่วนร่วมในการพัฒนาพลังงานชุมชนที่เป็นการสอดคล้องกับ การพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง ให้ความสำคัญในการลดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนา พลังงาน ปฏิบัติตามพันธกรณีด้านสิ่งแวดล้อมที่ให้สัตยาบันไว้กับมิตรประเทศ ให้ประชาชนมีส่วน ร่วมในการบริหารจัดการพลังงานและมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (กระทรวงพลังงาน, 2549) การสร้างความมั่นคงด้านสิ่งแวดล้อมเป็นเส้นทางสำคัญในการยกระดับ ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบทและที่สำคัญก็คือการดำเนินงานเช่นนั้นจะเป็นการสร้าง ความมั่นคงของมนุษย์ให้เกิดขึ้นด้วย

อำเภอแม่สะเรียงเป็นอำเภอหนึ่งในหลายๆอำเภอ เป็นอำเภอที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของจังหวัด แม่ฮ่องสอน ระยะทางจากกรุงเทพฯ ถึงอำเภอแม่สะเรียง 760 กิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่ประมาณ 90% เป็นภูเขาสลับซับซ้อนและป่าดิบ ตั้งอยู่เส้นรุ้งที่ 17 องศา 38 ลิปดาเหนือ ถึง 08 องศาลิปดา และเส้นแวงที่ 97 องศา 22 ลิปดา ตะวันออกถึง 97 องศา 8 ลิปดา เนื้อที่รวมทั้งหมด 2,497.2 ตาราง กิโลเมตร หรือ 1,560,750 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 18.9 ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน อาณาเขตติดต่อกับทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอลาน้อยจังหวัดแม่ฮ่องสอนทิศใต้ติดต่อกับอำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอนทิศ ตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอแม่แจ่ม, อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ทิศตะวันตก ติดต่อกับ แม่น้ำสาละ วิน, รัฐกอกูเล, รัฐคะยา ประเทศพม่า ลักษณะภูมิประเทศของอำเภอแม่สะเรียง เป็นอำเภอชายแดน ที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศพม่าทางทิศตะวันตกตลอดแนว ระยะประมาณ 166 กิโลเมตร มี แม่น้ำสาละวินกั้นชายแดน ระยะทาง 101 กิโลเมตร มีต้นเขาขุนแม่สอง เสาหิน คอยผาตั้งเป็นเส้น

กันเขตแดนทางบก ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสลับซับซ้อน และป่าทึบ ประมาณ 90% พื้นที่ทั้งหมดที่เหลือ 10% เป็นที่ราบ ส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณตำบลแม่ขุม ตำบลบ้านกาศ และตำบลแม่สะเรียง อำเภอแม่สะเรียง มีแม่น้ำไหลผ่าน จำนวน 3 สาย ได้แก่ แม่น้ำขุม แม่น้ำแม่สะเรียงและแม่น้ำสาละวิน ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่เกิดจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วเช่นจำนวนประชากร การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการบริโภคของชุมชน การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่นำพานักท่องเที่ยวเข้าสู่อำเภอแม่สะเรียง สิ่งตามมาและหลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นเดียวกับเมืองอื่นๆ คือ ปัญหาความต้องการพลังงานและผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องโยงในบริบทที่จะต้องมีกระบวนการปฏิบัติที่จะนำไปสู่การนำพลังงานทางเลือกจากธรรมชาติมาประยุกต์ใช้งาน

นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงลงพระปรมาภิไธย ในพระราชกฤษฎีกาประกาศพื้นที่ในเขต ตำบลเสาหิน และ ตำบลแม่ง อำเภอแม่สะเรียง เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสาละวิน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521 มีพื้นที่ในความรับผิดชอบ 546,875 ไร่ หรือ 875 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตด้านทิศเหนือติดต่อกับประเทศเมียนมาร์ ในพื้นที่เขตนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าสาละวินมีเส้นทางบ้านท่าข้าม-เสาหิน ผ่านเข้ามาในพื้นที่เป็นระยะทางยาวประมาณ 40 กิโลเมตร (ความยาวตลอดสายตั้งแต่บ้านท่าข้าม อำเภอแม่สะเรียง จนถึงบ้านเสาหินประมาณ 95 กิโลเมตร) เป็นเส้นทางลำลองสายสำคัญที่สามารถใช้ได้ตามสภาพเฉพาะฤดูแล้งเท่านั้น ปัจจุบันจังหวัดแม่ฮ่องสอนได้ประกาศให้เป็นเส้นทางเพื่อการค้าชายแดน โดยประกาศให้ช่องทางบ้านเสาหิน อำเภอแม่สะเรียงเป็นจุดผ่อนปรนการค้าชายแดน ตลอดเส้นทางมีเจ้าหน้าที่หลายฝ่ายตั้งจุดตรวจ-จุดสกัด เพื่อป้องกันการลักลอบกระทำความผิดกฎหมายรวมทั้งป้องกันปัญหาที่อาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศตามแนวชายแดน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ปัญหาบุคคลไร้สัญชาติ ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่เหมาะสมและเกิดความจำเป็น ปัญหาขยะ ปัญหาการใช้สารเคมี ปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กับประชาชนในการปฏิบัติงาน ฯลฯ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ควรศึกษาวิจัยระบอบองค์ประกอบของปัญหาให้กระจ่างชัด เพื่อที่ทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นองค์กรภาครัฐ องค์กรภาคเอกชน องค์กรปกครองท้องถิ่น รวมทั้งภาคประชาชนในพื้นที่ใช้ผลการศึกษาวิจัยนี้เป็นฐานข้อมูลร่วมกันในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนและบริการจัดการพื้นที่เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนบนฐานของความมั่นคงของประเทศและความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่อไป

จากผลงานวิจัยเรื่องการพัฒนาและประเมินเทคโนโลยีชุมชน : กรณีตัวอย่างบ้านหนองขาวกลาง ตำบลห้วยปูลิง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่าเทคโนโลยีเช่น เตาไร้ควัน เตาเผาขยะแห้งสร้างพลังงานและเครื่องกำเนิดไฟฟ้าขนาดเล็ก เป็นการใช้พลังงานทางเลือกที่เกิดจากการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างพอเพียงและเห็นคุณค่า เพื่อแก้ไขและพึ่งพาตนเอง

และพบว่างานพัฒนาส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับวิธีการและการดำเนินงานคือการมีส่วนร่วม การเรียนรู้และกระบวนการกลุ่ม ทำให้เห็นว่าเรื่องพลังงานไม่ใช่เป็นเรื่องไกลตัวทั้งที่จริงแล้วในสังคมไทยมีภูมิปัญญาและประสบการณ์จำนวนมากที่ชาวบ้าน องค์กรประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชนและสถาบันทางวิชาการได้ดำเนินการเข้ามามีส่วนร่วมพัฒนากระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกับองค์กรอื่นๆ (สุเทพ เหลี่ยมศิริเจริญ, 2550)

คณะผู้วิจัยเห็นว่าการขยายผลงานวิจัยจากบ้านหนองขาวกลางสู่พื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลเสาดิน อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่มีโครงสร้างลักษณะภูมิประเทศและทรัพยากรที่แตกต่างจากบ้านหนองขาวกลาง มีหน่วยทหาร ตำรวจ ป่าไม้ ตรวจคนเข้าเมือง ศุลกากร และองค์การบริหารส่วนตำบลเสาดิน ที่มีพื้นที่แนวชายแดนติดกับประเทศพม่าเพื่อที่จะศึกษาวิจัยการพัฒนากลไกความร่วมมือด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงานทางเลือกเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงในพื้นที่ตามแนวชายแดน อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จะเป็นประโยชน์ในการนำเสนอแนวทางการศึกษากระบวนการสร้างเครือข่าย พลังงานทางเลือกเพื่อความมั่นคงและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนในด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อมอันเป็นประโยชน์ต่อประชาชนในระดับชุมชน ระดับประเทศและระดับมวลมนุษยชาติต่อไป

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. สร้างจิตสำนึกให้กับชุมชนและหน่วยงานในพื้นที่ให้ตระหนักถึงและคุณค่าของพลังงานทางเลือก
2. สร้างเครือข่ายความร่วมมือในการใช้พลังงานทางเลือกที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
3. สร้างกระบวนการเรียนรู้ในการบริหารจัดการพลังงานทางเลือกแก่เครือข่าย
4. สร้างนวัตกรรมพลังงานทางเลือกให้สอดคล้องกับพื้นที่ภายใต้แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
5. เผยแพร่องค์ความรู้ทางด้านพลังงานทางเลือกให้เครือข่ายเพื่อการขยายผลและประเมินผลการมีส่วนร่วมของเครือข่ายในการจัดการพลังงานทางเลือก
6. จัดทำแผนพัฒนาชุมชนหมู่บ้านต้นแบบ

ขอบเขตการวิจัย

1. พื้นที่การวิจัย ตำบลเสาดินและตำบลแม่คง อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. สภาพที่เป็นจริงและความต้องการ ในการใช้พลังงานทางเลือกของเครือข่าย
2. กระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาเครือข่ายพลังงานทางเลือกในพื้นที่
3. นวัตกรรมและสิ่งประดิษฐ์ พลังงานทางเลือกภายใต้แนวทางอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
4. การประเมินและวิเคราะห์ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการสร้างเครือข่ายพลังงานทางเลือกเพื่อความมั่นคงและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาต่อไป